

PAU VICIANO

Per què Joan Fuster tenia raó

Contra alguns tòpics persistents (elements d'anticrítica)

En una ciutat de la Unió Soviètica un oient pregunta a la ràdio: «És cert que Rabinòvitx ha guanyat un cotxe nou en un sorteig?» L'emissora contesta: «En un principi sí, és cert, sols que no era un cotxe nou sinó una bicicleta vella, i no la va guanyar sinó que li la van furta». Slavoj Žižek recull aquest acudit a l'inici de *The Relevance of the Communist Manifesto* (2019) per alertar del perill de certes defenses del magnífic pamflet dels joves Marx i Engels. El *Manifest*, es diria, està vigent, només que... Només que, amb la distància que hi ha entre el capitalisme de la màquina de vapor i el neoliberalisme de l'enginyeria genètica i dels algorismes, caldria introduir-hi tantes matisacions que, efectivament, el cotxe nou resultaria ser una bicicleta vella. Pot succeir el mateix amb les idees de Joan Fuster? D'entrada les diferències entre el País Valencià dels anys seixanta i l'actual no són tan grans com les que separen el segle XIX del XXI. Sí, ja sabem que els indicadors sociològics dibuixen ara una societat moderna, d'economia terciària, de valors post-materialistes, diversa en tots els aspectes. Però també és evident que, malgrat els canvis esperançadors, continua sent una societat sucursalista, sotmesa a pulsions «rupestres» en qüestions lingüístiques i identitàries, relativament empobrida en termes econòmics i culturals. Això jugaria a favor de la vigència de les idees de l'assagista... si havien estat encertades en el moment que les va formular.

Pau Viciano (Castelló, 1963), historiador, és professor al Departament d'Història Medieval i Paleografia de la Universitat de València. Autor, entre altres, de *De Llorente a Marx. Estudis sobre l'obra cívica de Joan Fuster* (PUV, 2012) i de *Per què Fuster tenia raó* (Tres i Quatre, 2017)

Ara bé, precisament és el que han tractat d'impugnar els crítics que des de fa més de trenta anys, amb l'anomenada «tercera via» i totes les que han vingut darre-re, arremeten contra una suposada «ortodòxia fusteriana». Els errors intel·lectuals i polítics de Fuster haurien dut els seus seguidors a atzucacs, apories i frustracions col·lectives i personals. Amb el resultat final d'haver crispat la societat valenciana, despertant la bèstia de l'anticatalanisme i bloquejant així l'avanç del valencianisme, que sols hauria reeixit finalment després de l'abjuració de les idees fusterianes, de vegades acompanyada d'un menyspreu indecorós del personatge. Així doncs, abans de plantejar-se la vigència actual de Fuster caldria esbrinar si aquelles crítiques són pertinents, si Fuster va errar a l'hora de diagnosticar els problemes de la societat valenciana del seu temps i de formular una alternativa. En aquest sentit, resulta inspiradora l'obra de Terry Eagleton, *Why Marx Was Right* (2011), on l'autor recollia les crítiques que s'han fet a les idees de Marx i les sotmetia a examen per desactivar-les. D'aquesta obra vam prendre el títol i la manera d'argumentar del llibre *Per què Fuster tenia raó* (2017).

No cal dir que «tenir raó» no significa avalar totes les opinions i idees de l'assagista, d'altra banda canviants amb el temps, sinó qüestionar les desautoritzacions que s'han volgut fer del nucli del seu pensament cívic. La nostra crítica de la crítica s'ha centrat, així, en les objeccions plantejades per una autodeterminada «heterodòxia» al voltant de quatre qüestions: la visió que tenia Fuster de la història nacional del País Valencià, la importància del valencianisme d'avantguerra, la valoració de la cultura popular i, finalment, la radicalitat de la seua proposta. De vegades aquestes idees s'han formulat en treballs acadèmics i assaigs seriosos, de manera més o menys explícita, però també s'han divulgat en formes més grolleres, i massa sovint, en la selva de xarxes socials, en exabruptes contra el mateix Fuster o els suposats guardians de l'ortodòxia proferits per *haters* de tota mena. A risc de semblar immodest, la meua lectura de Fuster es va voler desqualificar amb l'etiqueta de «fusterianisme-vicianisme», un binomi evidentment calcat del terme marxisme-leninisme però més divertit i que, no cal dir-ho, em feia un honor immerescut. Però més enllà de l'embolcall amb que s'han presentat aquestes crítiques, quin era el seu contingut?

UNA NARRATIVA AMARGA

Es diu sovint que Fuster tenia una visió excessivament pessimista de la història valenciana, del «nostre fracàs com a poble», un poble indefinit nacionalment, que no era «ni carn ni peix». Amb aquesta visió esbiaixada, la trajectòria històrica del país seria una «singularitat amarga», allunyada del que hauria d'haver estat la normali-

tat que, d'alguna manera, s'havia assolit en el cas de Catalunya. Aquesta interpretació de l'assagista hauria exagerat el caràcter rural del País Valencià per explicar el seu fracàs respecte al model idealitzat d'una societat catalana industrialitzada, moderna i, com a conseqüència, capaç d'assumir una consciència nacional pròpia. A banda de ser resultat d'apriorismes arbitraris i d'una manca d'anàlisi històrica i sociològica, el pessimisme de Fuster hauria resultat contraproductiu, ja que la seua actitud crítica i plena de frustració danyava l'autoestima col·lectiva i, en definitiva, entrebancava la creació d'una consciència valenciana.

Per començar pel final, tothom admetrà que els escrits de Fuster no són un manual d'autoajuda col·lectiva. O sí, però no en el sentit d'afirmar —per dir-ho així— que el Miquelet és més alt que la Torre Eiffel. No tracta de guanyar-se la benvolença popular afalagant els tòpics regionalistes, cosa que no passaria d'una compensació innòcua del complex d'inferioritat que rosegava una societat provincialiana. L'ajuda que ofereix Fuster és la lucidesa crítica, una actitud prèvia per a superar aquest estat de coses insatisfactori. Com ell mateix va dir, la tasca que s'havia imposat era «remoure —o almenys intentar-ho— aquesta societat en perpètua somnolència digestiva». Ara bé, Fuster no era un dirigent polític que s'adreça a un electorat, cosa que, d'altra banda, no hauria estat possible en ple franquisme. Els seus escrits periodístics podien incidir amb cauteles en un públic relativament ampli, encara que des de la campanya de difamació de 1962 tindria vetada la presència en la premsa valenciana. Però les seues idees es dirigien sobretot a un primer cercle de joves universitaris —i no universitaris—, una minoria encara, però no en el sentit de l'elitisme orteguian, sinó com una diguem-ne avantguarda orientada a ampliar les bases socials per a transformar una regió subalterna en un veritable país. És difícil menystenir els assoliments d'aquesta estratègia cívica, malgrat les dificultats i limitacions que hi va trobar. Com també ho és pensar que sense la crítica dels tòpics regionalistes i autosatisfets s'hagués aconseguit connectar la qüestió nacional amb els sectors modernitzadors emergents.

Entre els factors històrics que Fuster assenyalava per explicar la situació subalterna de la societat valenciana, potser amb un cert determinisme habitual en aquella època, hi havia el seu caràcter predominantment rural fins al llindar mateix dels anys seixanta. Per això mateix, bona part de la crítica de la seua narrativa s'ha centrat a impugnar aquest ruralisme, tractant de demostrar que el País Valencià ja estava industrialitzat en el moment que Fuster redactava *Nosaltres, els valencians*. S'hi addueixen dades quantitatives, com els percentatges de l'aportació de la indústria al PIB, però així i tot, cap a 1960, aquesta activitat encara no havia superar clarament l'agricultura, mentre que en l'estructura ocupacional, que donaria millor la

tonalitat social, predominaven els llauradors. Però de quina mena d'indústries i de treballadors industrials es tractava? Tret d'algunes grans empreses concretes, caldria parlar millor de tallers i de menestrals. En qualsevol cas, la percepció que es tenia en l'època donava la raó a Fuster. Des dels gabinets d'estudis dels bancs, fins les cambres de comerç, passant pels primers economistes acadèmics, tothom considerava la industrialització valenciana com a inexistent o molt incipient al llindar dels anys seixanta. La insistència posterior a qüestionar el caràcter rural de la societat valenciana pot obeir a nous estudis i plantejaments de la història econòmica, però no deixa de tenir una altra «narrativa» ideològica subjacent i, per això mateix, rep l'atenció mediàtica fora dels cercles acadèmics.

La interpretació històrica de Fuster és objecte d'altres qüestionaments, molts d'ells derivats dels avanços historiogràfics que ell mateix va propiciar. No tants, però, que arriben a invalidar apreciacions com el caràcter fundador de la conquesta i la colonització catalana, el cost de les derives disgregadores del particularisme, l'impacte de la integració nobiliària en el marc polític i cultural de matriu castellana o el llegat ambivalent de la Renaixença. Amb tot, on Fuster tenia raó és sobretot en el seu posicionament crític, en la idea d'una manca de normalitat de la societat valenciana que hauria de tenir una explicació en el passat. En aquest sentit, s'ha argumentat que els pobles no tenen trajectòries normals. El País Valencià —o millor: la Comunitat Valenciana— hauria experimentat una forma pròpia de modernització, a partir d'una agricultura dinàmica i dels negocis financers, per a acabar formant part d'una Espanya democràtica i europea. El fet de no haver generat una consciència nacional pròpia sinó una identitat regional, no seria símptoma de cap fracàs col·lectiu. Així doncs, si s'accepta, com deia Fuster, que «ja estem bé com estem, que vivim en el millor dels mons possibles, i que la «província» claudicada, la dimissió lingüística i les ficcions fòssils són ideals desitjables», aleshores no cal amargar-se la vida ni la història. Però si hom s'hi revolta, com va fer Fuster, no serà una obsessió malaltissa indagar en el passat els orígens d'una realitat tan insatisfactòria.

EL VALENCIANISME D'AVANTGUERRA

En els darrers temps s'ha revaloritzat el valencianisme anterior a la Guerra Civil. En realitat, per contraposar-lo a les idees de Fuster. Es diu que aquest va menystenir els valencianistes del primer terç del segle XX, va tractar d'amagar el seu llegat, perquè no s'ajustaven al catalanisme que ell propugnava. Aquell era un valencianisme socialment transversal, poc estrident i arrelat en la identitat sentimental i simbòlica valenciana, de manera que havia assolit un major arrelament social i polític que el

posterior «fusterianisme». I, si s'hagués recuperat després del franquisme, hauria evitat la divisió dels valencians, afavorint l'acceptació social i els èxits electorals d'un veritable projecte valencianista. En canvi, Fuster va promoure una ruptura amb aquesta tradició que va conduir la reivindicació nacional a la marginalitat.

Hi ha una cosa certa en aquestes apreciacions: Fuster mirava amb reserves el «valencianisme» —amb aquestes cometes distanciadores— del primer terç del segle XX. Manifestava el seu escepticisme respecte a la consistència ideològica i la incidència real d'aquests «grupets valencianistes» que tenien «vagues pretensions nacionalistes». De tota manera, no rebutjava les intencions d'aquests primers partits, sinó que remarcava la seua inevitable manca de maduresa, tant doctrinal com de sentit de la realitat. De fet, llavors el valencianisme no era percebut socialment com una proposta política pròpia, sinó com un matís, més o menys sentimental, dels grans partits monàrquics o republicans espanyols. Fuster, doncs, no menyspreava aquell valencianisme, sinó que posava de relleu el límit dels seus assoliments.

L'assagista, en canvi, es mostrava més entusiasta amb el llegat de l'activisme cultural dels anys trenta. Celebrava l'actitud dels joves que es revoltaren contra «rèmora conservadorista» de la Renaixença, i ho feien amb un rigor intel·lectual inèdit. Així, l'acord de les Normes de Castelló de 1932, que representaven la unitat ortogràfica del català, es veia com un assoliment imprescindible i perdurable. Fuster sempre reconeixeria el seu deute amb els llibres de divulgació històrica i lingüística de la generació dels anys trenta, des d'*El País Valencià* de Felip Mateu i Llopis i *La llengua dels valencians* de Manuel Sanchis Guarner, apareguts el 1933, fins als treballs filològics de Carles Salvador i els articles del setmanari *El Camí*.

En canvi, no donava importància als opuscles doctrinals del valencianisme polític. De fet, considerava que la primera obra de reflexió seriosa sobre «el cas valencià» era *Alma y tierra de Valencia* (1941), assaig que no dubtava a tractar de «clerical i vergonyosament carlinoide», d'un jove Martí Domínguez Barberà que tot just acabava de penjar l'uniforme d'*alférez provisional* franquista. La producció anterior, incloent-hi la *Declaració valencianista* de 1918, per bé que fos ideològicament més compromesa, era considerada sobretot «de tràmit polític entorn del problema de l'autonomia». Sens dubte aquestes publicacions van fer el seu paper propagandístic, però no tenien el gruix intel·lectual que Fuster trobava a faltar.

Sobre el suposat menysteniment de l'abast del valencianisme d'avantguerra, no més cal considerar que els mateixos protagonistes, com Emili Gómez Nadal o Josep Lluís Bausset, remarquen la superficialitat d'algunes adhesions o la seua manca de penetració social. De fet, si el valencianisme polític hagués estat tan arrelat com es diu sovint, no s'explicaria que no hagués continuat actiu en la clandestinitat o a

l'exili. Al contrari, com el mateix Fuster informava el 1950 als catalans establerts a Mèxic, la trajectòria dels vells valencianistes —i ací s'hi inclourien també alguns representants del vessant cultural— havia estat decebedora: «Uns pocs han traït; els altres s'han inhibit, s'han convertit en indiferents». Fins i tot es pot dubtar dels esbombats èxits electorals d'aquell valencianisme. Els únics resultats que pot exhibir es van aconseguir en grans coalicions amb forces espanyoles d'esquerra o de dreta.

Finalment, si Fuster qualificava el valencianisme d'avantguerra de «despistat» o d'«incoherent» per la persistència de tòpics regionalistes, ho veia com un fet transitori i sense massa importància. Allò rellevant era que les primeres iniciatives valencianistes eren «més o menys declaradament pancatalanistes». I de fet, el sector cultural del valencianisme manifestava sovint que el País Valencià formava part de la nació catalana, com pot veure's en les cites que, amb una voluntat diguem-ne «maccartista» *avant la lettre*, havia reunit Josep Maria Bayarri en *El perill català* (1931). Podria pensar-se que aquesta mena de declaracions eren més fàcils de fer en els cenacles culturals o des de Barcelona estant, però allò cert és que també es troben en els opuscles del valencianisme polític. En la mateixa *Declaració valencianista* de 1918, Ignasi Villalonga afirmava que Espanya no era una nació, sinó que estava composta per quatre «nuclis racials» —o «nacionalistats»—, un dels quals era «el nostre, integrat per Catalunya, Mallorca i València». En el seu *Concepte doctrinal del valencianisme* (1932), Joaquim Reig propugnava, una vegada reunificades dels províncies del País Valencià, «la integració d'una sincera Confederació amb Catalunya i Mallorca». Una altra cosa podia ser la propaganda electoral, però el principis d'aquell valencianisme polític s'inscrivien en una perspectiva que no podia suscitar les reticències de l'assagista.

FUSTER NO ERA FALLER

Des d'un elitisme intel·lectual Fuster —s'ha dit— menyspreava l'anomenat valencianisme sentimental, la cultura popular, i això va fer la seua proposta massa freda, distant del poble i, per tant, abocada a la incomprensió i al fracàs. Molt significativament, els sarcasmes que va dedicar a les falles van allunyar els seus seguidors d'aquest influent teixit associatiu, que podria haver estat una plataforma decisiva per al valencianisme. Fuster hauria girat l'esquena al poble i el poble, en conseqüència, va rebutjar les seues idees.

La imatge de Fuster amb vestit tradicional, amb manta morellana al muscle, mocador al cap i cigarreta a la boca, només apareix, irònicament, en el conegut panell d'estètica pop de l'Equip Realitat. Evidentment, l'assagista no pensava que la paella, la jota o les mateixes falles haguessen de sacralitzar-se com elements defi-

nitoris de la cultura nacional. «Una festa és una festa, una dansa és una dansa, i un plat és un plat. És perillós —concloïa— desplaçar aquestes coses del seu lloc just dins la vida cultural global». Ara bé, encara que el «folklore» no fos un aspecte de la cultura global que, per ell mateix, hagués centrat el seu interès, no va quedar fora de l'abast de la seua curiositat. Sovint es tractava d'escrits de circumstància, fins i tot d'encàrrec, però no es pot dir que Fuster no escrivís pràcticament de tot: de la paella, de les festes populars, dels paisatges típics, de la cançó tradicional, del sainet. I de les falles, és clar. Val a dir que en feia una evocació amable, de vegades paternalista, i fins i tot podia arribar a la ironia.

Vista des d'avui, enmig d'una globalització uniformitzadora, la cultura tradicional ha adquirit un valor progressista que no era tan evident al llindar dels anys seixanta, quan el país tot just eixia de la ruralitat. En qualsevol cas, i malgrat alguna nota càustica, la visió de Fuster s'allunya de l'elitisme desdenyós: la seua crítica no apuntava al poble, sinó als tòpics regionals que, al capdavall, el mantenien subordinat. Fuster mostra afecció per les tradicions valencianes que considera més genuïnes —festes, danses, romanços—, mentre que és reticent amb les formes d'origen foraster, del sud o del ponent peninsulars. Ara bé, amb la renovació de la música *folk*, ja als anys setanta, la seua visió és fa més matisada. Amb d'aquesta proposta —reconeixia— «es rescata una mica de tradició viva valenciana, i, alhora, n'aprofita l'estil o l'estímul per a un ús renovat i actual». L'embranchida que ha pres recentment la música d'arrel tradicional no pot explicar-se sense un nou públic, jove i compromès amb el país, que prové de la influència directa o indirecta de les seues idees. ¿Algú pensa que sense el que va iniciar Fuster el cant tradicional valencià hauria arribat als festivals de rock o al Palau de la Música Catalana?

I les Falles? Fuster no era faller: «Sóc home d'escassos entusiasmes —va dir—, i confesse que l'últim entusiasme que seria capaç de professar, com a valencià, és el de les falles». Amb una mica de paciència insidiosa se'n podrien exhumar més exabruptes. Com aquest: «Les «falles» de València han esdevingut —potser ja ho eren des del principi— una tremenda operació reaccionària: són un cagalló del franquisme». Podem substituir «cagalló» per «subproducte», però l'afirmació seria la mateixa. Però abans de condemnar l'assagista per la seua miopia i lleugeresa, potser convindria aclarir quin era el context polític del moment: una onada de violència anticatalanista —és a dir, antidemocràtica— que va incloure les bombes contra el mateix Fuster. Tot en un clima de linxament on les organitzacions falleres de València foren un instrument del franquisme polític i sociològic. Evidentment n'hi hagué excepcions: les minories falleres democràtiques —i fins i tot valencianistes— que foren laminades pel corrent reaccionari hegemònic.

Com ja havia dit uns anys abans, en ser cremat en efigie, «un faller malhumorat ja no és un faller, és un inquisidor».

Dit això, els escrits de Fuster sobre les Falles no haurien de reduir-se a aquestes expressions, «Notes d'un desficiós», en plena ofensiva anticatalanista coneguda com la *Batalla de València*. Més significatius són els assaigs que es van aplegar, en 1967, en *Combustible per a falles*. Aquest llibre s'ha considerat pels estudiosos de la festa com una fita que marca un abans i un després en les investigacions sobre el fenomen faller. Es tractava d'escrits desimbolts i amables, de vegades enjogassats, que anaven des dels records de la seua infantesa fins a la transformació d'una festa popular en un muntatge turístic enquadrat i promogut pel desenvolupisme franquista. L'assagista hi veia en les falles la representació de les virtuts i defectes dels valencians, però defensant-les com «una realitat palpitant i brusca de poble» davant els «selectes més o menys ben entesos» que les rebutjaven per grolleres i balafiadores. Caldria recordar tot això quan, a misses dites, alguns fusterians penedits culpen l'antic mestre d'haver desanimat l'*entrisme* en els casals. I si ara, el món faller ha anat canviant, malgrat el llast que encara arrossega, és perquè s'ha fet permeable a la influència social i política d'un valencianisme que és hereu del mateix assagista.

UNA PROPOSTA RADICAL

Fuster —es diu també— va formular una proposta nacional radical que trencava la tradició valencianista. Aquest «neovalencianisme» sectàriament d'esquerres i catalanista, va menysprear les idees moderades de la generació anterior. Amb la seua actitud superba i iconoclasta va provocar que els vells valencianistes reafirmassen el seu autoctonisme abocant-los a la deriva anticatalanista. Si això s'afegia a l'exclusió dels valencians que no s'identificaven amb l'esquerra, s'explica el fracàs de la seua proposta.

El terme de *neovalencianisme* en oposició al valencianisme tradicional el va fer servir el mateix Fuster. S'ha volgut veure en aquesta contraposició un rebuig al valencianisme d'avantguerra, a una tradició que podria haver estat un punt de partida menys conflictiu per a expandir socialment la consciència valenciana. Ara bé, l'assagista, l'estudiant universitari de la postguerra, no passa comptes amb el valencianisme limitat però esperançador dels anys trenta, sinó amb les romanalles que ell havia conegut en Lo Rat Penat i en el cenacle del Grup Torre. D'una banda, els antics avantguardistes republicans, catalanistes, com Carles Salvador es refugiaren en la «societat d'amadors de les glòries valencianes» i hagueren de trampejar, tornant a una estètica i una llengua més popular, coexistent amb el regionalisme

franquista que hi predominava. D'altra banda, Xavier Casp i Miquel Adlert, en un principi adscrits al bàndol dels vencedors, acabaren recloent-se en una mena de resistència cultural, més exigent intel·lectualment, i millor connectada amb Barcelona i Mallorca, però de caràcter més elitista, maniós i igualment sectari.

El jove Fuster va conèixer bé aquests grups que es combatien en una lluita amb episodis sòrdids. A l'inici dels anys quaranta fins i tot arribà ser secretari de les joventuts de Lo Rat Penat. El pas per aquesta societat, li va permetre de constatar de primera mà les limitacions del seu «regionalisme intermitent i estantís». Sense menystenir la seua voluntat constructiva, Fuster manifestava a Carles Salvador el llast que hi representava la malfiança cap a «allò del catalanisme, que és la “bèstia negra” del ratpenatisme tradicional». En canvi, la idea nacional catalana, pròpia almenys d'un sector del valencianisme d'avantguerra, continuava vigent en el cercle de l'editorial Torre. Fuster s'hi va veure atret, no sols per això, sinó per una actitud més resistent i l'exigència literària del grup. Durant els anys quaranta i cinquanta Xavier Casp i Miquel Adlert es mantingueren en el catalanisme, seguint la doctrina conservadora de Prat de la Riba, i pensaven el fet valencià dins de la «Gran Catalunya». Això, aleshores, no qüestionava el seu valencianisme. De fet, els primers tocs d'atenció que Casp dirigí al jove Fuster no estaven motivats per una discrepància nacional, sinó perquè veia el seu deixeble massa enlluernat per Barcelona: «la catalanitat de València —deia el poeta de Carlet— no consisteix en deixar les coses nostres per les que es passegen per les rambles, sinó en afirmar el caràcter català de les nostres».

La ruptura del «neovalencianisme» era, més aviat, el trencament amb allò que quedava, cada vegada més «indigenoide» i inoperant, del valencianisme d'avantguerra. Evidentment, en el nacionalisme dels anys trenta hi havia una tradició vàlida i, de fet, Fuster era conscient que «qualsevol temptativa de “continuïtat” seriosa havia d'alçar-se sobre la negació de tot això». Si Fuster trenca, doncs, amb «això», la tradició degradada, ho fa reprenent amb lucidesa i vigor un altre fil de la tradició, el que era crític ja abans de la guerra amb els tòpics i les limitacions del regionalisme conservador. La traïció de Casp i Adlert —traïció, en primer lloc, a la seua pròpia trajectòria— respon a una tèrbola combinació de motius ideològics, generacionals i personals. Però no se'n pot carregar la responsabilitat a la radicalitat fusteriana. Molts dels vells valencianistes, malgrat els dubtes que els produïa la desimboltura de Fuster, continuaren coherents amb les idees catalanistes, com Manuel Sanchis Guarner o Emili Gómez Nadal, i fins i tot prohoms conservadors del món financer, ja allunyats del valencianisme, com Ignasi Villalonga o Joaquim Reig es mantingueren al marge de l'anticatalanisme i practicaren un discret mecenatge.

L'altra cara de la crítica a la radicalitat, a l'esquerranisme, s'ha centrat en l'afirmació que «El País Valencià serà d'esquerres o no serà». Però s'oblida que aquesta mena d'aforisme no era un programa sinó una resignada constatació. Fuster ho va dir quan la dreta valenciana va triar el camp de l'anticatalanisme, oposant-se a qualsevol iniciativa orientada a la construcció del país. De fet, ell mantingué sempre contacte i amistat amb representats d'una dreta liberal valencianista o simplement democràtica. Fins i tot va ser homenatjat a l'Ateneu Mercantil de València, que no era precisament una cèl·lula comunista. Ara bé, sí que és cert que, per les seues conviccions profundes, arrelades en el millor llegat de la Il·lustració, Fuster va ser sempre un intel·lectual d'«esquerra». Primer, durant els anys cinquanta, des d'un humanisme crític, des d'un liberalisme europeista que només veia en el marxisme una filosofia caduca del segle XIX o la ideologia del totalitarisme soviètic. A partir del anys seixanta, tanmateix, la recepció d'una versió renovadora del marxisme —diguem-ne gramsciana— i d'historiadors com Pierre Vilar, l'acostarien a aquest corrent de pensament. Fins al punt que es definiria com «un liberal addicte al *Manifest Comunista*». Un interès que anava més enllà d'un simple «coqueteig», i que afavorí la seua influència sobre el jovent que constituïa el sector cultural i polític emergent. Com ell mateix va aclarir, pensar que el País Valencià només podria ser construït per l'esquerra no era «cap apriorisme sectari: és una pura evidència».

L'«ACTUALITZACIÓ» RACIONAL D'UN DISCURS TEÒRIC

Nosaltres, els valencians es va escriure teclejant a màquina i traient els còpies en paper de calc. Era l'any 1962, el mateix que va morir Marilyn Monroe i que la crisi dels míssils a Cuba posava el món a la vora d'una guerra nuclear. En la crònica rosa, era l'any que la revista *Hola* treia en portada el casament de Joan Carles de Borbó i Sofia de Grècia. En les pantalles de cine, Marisol cantava *La vida es una tómbola*. I el País Valencià no existia, només tres províncies d'una Espanya franquista que, tot just, s'obria al turisme i a unes modestes aspiracions de consum. Ha passat tant de temps que necessàriament la societat valenciana ha canviat molt. Però en plena postmodernitat, no ha superat el sucursalisme, ara dins del consens autonòmic vigent. La dreta s'aferra a l'anticatalanisme com a factor mobilitzador i marca allò que és admissible en el discurs públic. Les enquestes diuen amb xifres que els valencians són més espanyols que els extremenys. N'hi hauria per desistir i refugiar-se en el cinisme. Però alguna cosa crema sota la cendra. Si les idees de Fuster encara són subversives per al *tinglado*, és que no han caducat.

Ara bé, aquesta «utopia necessària» per a construir el País Valencià hauria de llegir-se en unes noves circumstàncies. Lluny de liquidar el pensament de Fuster,

relegant-lo a un episodi tancat de la història del valencianisme, caldria actualitzar-lo, mantenint el nucli de les seues idees. D'entrada, considerant la llengua i la cultura catalanes com a «ingredient» clau de la definició nacional. En segon lloc, afirmant el País Valencià com a subjecte col·lectiu que ha de decidir el seu futur, i molt especialment la relació amb la resta dels Països Catalans. I, finalment, mantenint una postura crítica, d'arrel il·lustrada, que es revolte contra tota forma d'obscurantisme i de dominació: «totes les llibertats són solidàries». Evidentment, és legítim discrepar d'aquestes línies, però sembla raonable que són les que marquen els límits d'una proposta que pugua reclamar-se «fusteriana».

Pel que fa al lligam entre llengua i nació no pot dir-se que siga una arbitrarietat o una sospitosa herència romàntica. La prova és que tots els intents d'assimilar-nos a Espanya o França han tingut —i tenen— com a objectiu l'extinció, més o menys violenta, del català. Altres pobles han estat estigmatitzats per la raça o la religió, però en el cas del País Valencià la dominació s'ha centrat molt especialment en la llengua. En una societat relativament homogènia com la de mitjan segle XX, amb vitalitat per assimilar els forasters, l'apel·lar a la llengua era apel·lar a la majoria, als sectors populars. Avui dia, en canvi, en una realitat diguem-ne multicultural i amb gran part de la població autòctona castellanitzada, apel·lar a la fidelitat lingüística no pot tenir el mateix sentit. Això no vol dir que s'haja de substituir una suposada concepció ètnica de la nació per una altra de descarnadament «cívica». En el cas valencià una hipotètica nació cívica, desvinculada de la llengua, on el català es reduís a guetos rurals, ha de resultar distòpica. Com ho seria per a un ciutadà francès, alemany, nord-americà o espanyol que en la seua «pàtria constitucional» la llengua pròpia estigués abocada a la desaparició. Si això és essencialisme, doncs molt bé. Continuem. La reivindicació hauria de configurar-se en un multilingüisme diguem-ne asimètric, que garantís que la llengua i la cultura catalanes fossen compartides com a element de cohesió nacional. Caldria apel·lar així al compromís col·lectiu per fer efectius els drets dels conciutadans catalanoparlants i a la reparació històrica davant els processos de dominació. D'aquesta manera, el vincle entre la llengua i la nacionalitat no seria un requisit previ, sinó el resultat natural de la integració en la comunitat política o en el seu projecte emancipador.

Hi ha una altra diferència significativa amb els anys seixanta: l'existència de l'autonomia en un marc democràtic —deixant a banda la seua qualitat—, cosa que dona marge per a un cert joc polític que genera una consciència col·lectiva. L'Estatut no és una Constitució, és cert, i aquesta identitat es limita massa vegades a una pertinença administrativa. Però és una realitat davant la qual el pensament de Fuster, centrat en la cultura i la història, en ple franquisme, no podia donar

una orientació concreta. En els moments crispats de la transició, decebut amb raó, les seues intervencions oscil·laren entre la desautorització càustica i el recolzament pragmàtic a les iniciatives culturals de l'esquerra oficial. Sense limitar la construcció del país a la política, ni aquesta a les institucions, no deixa de ser cert que hi ha un espai per a les iniciatives de progrés i per anar teixint vincles amb la resta dels Països Catalans. El manteniment dels lligams culturals necessita accions polítiques coordinades i, alhora, si aquestes relacions es fan més denses i viscudes col·lectivament, contribuiran a una consciència comuna, ni que siga «prepolítica». La famosa «decisió de futur» té, més enllà de l'entramat associatiu cultural i cívic, una possible via política, malgrat les fronteres autonòmiques, els desnivells de consciència i les dinàmiques divergents.

En realitat, més que transformar l'ideari fusterià, vigent en els seus trets fonamentals, es tractaria d'actualitzar la seua formulació i les maneres de dur-lo a la pràctica. Aquesta empresa, evidentment, no és patrimoni de cap organització o partit, cadascun amb els seus projectes i les seues contradiccions. Però tothom, tothom interessat en la construcció d'un País Valencià reconciliat amb la seua història i la seua cultura, hauria de considerar el repte de traduir Fuster a les condicions d'avui. Als cent anys del seu naixement, caldrà contextualitzar, matisar i discutir moltes de les seues afirmacions, però la proposta de fons continua sent vàlida i no calen argücies per defensar-la. Per reprendre l'acudit de Zizek, sí: a Rabinòvitx li va tocar un cotxe, només que necessitava una posada a punt. ◀